

УДК 687.1:(394+391):7.05

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/65-2-7>**Оксана ЛАГОДА,***orcid.org/0000-0003-1808-7119**доктор мистецтвознавства, професор,
завідувачка кафедри дизайну тканин та одягу
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Харків, Україна) oxanalahoda@gmail.com***Яньвень ЛІНЬ,***orcid.org/0009-0002-4218-3303**аспірант кафедри дизайну тканин та одягу
Харківської державної академії дизайну і мистецтв
(Далінь, провінція Ляонін, Китай) l.yanwen2021@gmail.com*

СТИЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНОСТІ ДЕНДІ ЯК ЗАСІБ ВІЗУАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ЧОЛОВІЧІЙ МОДІ

Автори розглядають дендизм як явище, що сформувало особливий соціальний тип людини в суспільстві. Найхарактернішою ознакою денді є стилізація власної зовнішності, а його костюму – демонстративність і комунікативність. Наведено історичні факти щодо того, як денді культивували метод Elegance Sartoriale для досягнення вказаних ознак. Показано, що практики дендизму під впливом різноманітних соціокультурних зрушень в період ХІХ–ХХ століть зазнали трансформацій, зокрема, в художньо-образному, естетичному та ціннісному аспектах. Автори висловлюють думку щодо актуальності цих практик в сучасній чоловічій моді, де метод Elegance Sartoriale концептуалізувався та залишається потужним трендом. Зростання рівня професіоналізації дизайну чоловічого вбрання за цим методом виявляє проблеми, які наукою малодосліджені. Звідси мета – окреслити специфіку стилізації зовнішності денді, її вплив на загальносвітові тенденції чоловічої моди. Виявити, які саме характеристики зовнішності денді знаходять відображення в сучасному концепті Elegance Sartoriale. Стаття є продовженням дослідження історичної континуальності візуальної демонстративності, зокрема, дендизму як амбівалентного феномену, спрямованого на унікалізацію символічних цінностей та естетичного ідеалу в конкретних сценаріях поведінки особистості. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні методу комплексного історико-мистецтвознавчого аналізу на основі принципів системності та історизму, що дозволило розглядати дендизм як цілісне явище в суспільстві та мистецтві костюма, як елемент комунікації. Наукова новизна дослідження обґрунтовує гіпотезу про історичну континуальність дендизму, його ознак візуальної демонстративності, реалізованих методом Elegance Sartoriale у стилізації зовнішності чоловіків.

Ключові слова: денді, соціальний тип, дизайн костюма, чоловіча мода.

Oksana LAHODA,*orcid.org/0000-0003-1808-7119**Doctor of Art History, Professor,
Professor at the Department of Fabric and Clothing Design
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Kharkiv, Ukraine) oxanalahoda@gmail.com***Yanwen LIN,***orcid.org/0009-0002-4218-3303**Graduate student at the Department of Fabric and Clothing Design
Kharkiv State Academy of Design and Arts
(Dalian, Liaoning Province, China) l.yanwen2021@gmail.com*

STYLIZATION OF DANDY APPEARANCE AS A MEANS OF VISUAL COMMUNICATION IN MEN'S FASHION

The authors consider dandyism as a phenomenon that has formed a special social type of person in society. The most characteristic feature of a dandy is the stylization of his own appearance, and his costume is demonstrative and communicative. The article presents historical facts about how dandies cultivated the method of elegance in clothing to achieve these features. It is shown that the practices of dandyism underwent transformations under the influence of

various socio-cultural shifts in the nineteenth and twentieth centuries, in particular, in the artistic, aesthetic and value aspects. The authors express an opinion about the relevance of these practices in contemporary men's fashion, where the Elegance Sartorial method was conceptualized and remains a powerful trend. The growing professionalization of menswear design using this method reveals problems that are not sufficiently studied. Therefore, the goal is to outline the specifics of dandy look styling and its impact on global men's fashion trends. To identify which characteristics of the dandy image are reflected in the modern concept of Elegance Sartorial. The article is a continuation of the study of the historical continuity of visual demonstrativeness, in particular, dandyism as an ambivalent phenomenon aimed at unambiguously identifying symbolic values and aesthetic ideals in specific scenarios of individual behavior. The research methodology is based on the application of the method of comprehensive historical and art historical analysis based on the principles of systematicity and historicism, which allowed us to consider dandyism as a holistic phenomenon in society and in the art of costume, as an element of communication. The scientific novelty of the study is to substantiate the hypothesis of the historical continuity of dandyism, its signs of visual demonstrativeness, implemented by the Elegance Sartorial method in the stylization of men's appearance.

Key words: dandy, social type, costume design, men's fashion.

Постановка проблеми. Дендизм можна вважати особливим транскультурним феноменом, який в сучасних умовах зберігає помітний вплив на чоловічу моду. Свого часу він оформився в руслі романтичної естетики, що культивувала образ усамітненого, розчарованого світом індивідуаліста. Хрестоматійним прикладом утілення цього образу став лорд Байрон. Власне, література епохи романтизму значною мірою сприяла виникненню моди на дендизм та його популяризації. Завдяки хвилі наслідування молодими амбіційними людьми денді досить швидко стали не лише літературним, але й соціальним типом. Сарторіальні стандарти чоловічого костюма були доведені ними до найвищого стану вишуканості, що сприяло посиленню комунікативних зв'язків із суспільством через особливі вестиментарні коди та їх зміст. Втім, постать денді є достатньо парадоксальною.

Протягом століть образ денді зазнав трансформацій і, навіть, викривлень, що не завадило йому до нашого часу зберегти певні архітипічні ознаки. Попри те, що більшість науковців наполягають на втраті сучасним дендизмом його ключового змісту, зовнішні атрибути чоловічого костюма, манери носити його та концентрація на демонстративній самопрезентації, залишаються актуальними в проявах сучасної компліментарної моди. Особливо гостро це питання виявляє метод Elegance Sartoriale або естетика індивідуалізації чоловічого костюму, що потребує детального розгляду.

Аналіз попередніх досліджень. Зародження дендизму відносять до межі XVIII–XIX століть на тлі історично-соціальних зрушень, насамперед, у Британії. Термін «денді» у перекладі означає «блискучий» та «ефектний». Вважається, що засновником цього напрямку в світі моди і способу життя був Джордж Брайан Браммел (1778–1840 рр.), якого оточення прозвало «красунчик Браммел» (Moers, 1960). Розквіт дендизму

припадає на перші три десятиліття XIX століття. Одним з перших дослідників явища, як способу життя та напрямку моди, вважається Барбе д'Оревіль – його сучасник.

Особливу увагу дендизму в контексті загальних закономірностей розвитку європейської культури в самому широкому сенсі знаходимо у Р. Барта в праці «Мова моди» (Barthes, 2006). Семіотична сила одягу завжди цікавила науковця, надаючи можливість зрозуміти культурну силу моди як явища. Так, він виділив передумови виникнення дендизму, підкреслюючи, що наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Лондон був столицею моди, яка активно поширювалася на тлі загальної демократизації європейського суспільства, а на естетику і прояви індивідуальної свободи особистості впливав романтизм як літературна течія. Водночас, дендизм інтенсивно набував потужної теоретичної бази в трактатах про моду, які витіснили романтичні романи з їх описовістю образу денді, його манер і костюма. Синтез літератури і моди, як визначив, зокрема, Burnett (1981: 15–19), демонстрували стаття Теофіла Готье «Про моду» 1858 р. і нарис Шарля Бодлера «Художник сучасного життя» 1863 р., в яких денді змальовано як героя модерну з чітко продуманою програмою життя та самопрезентації.

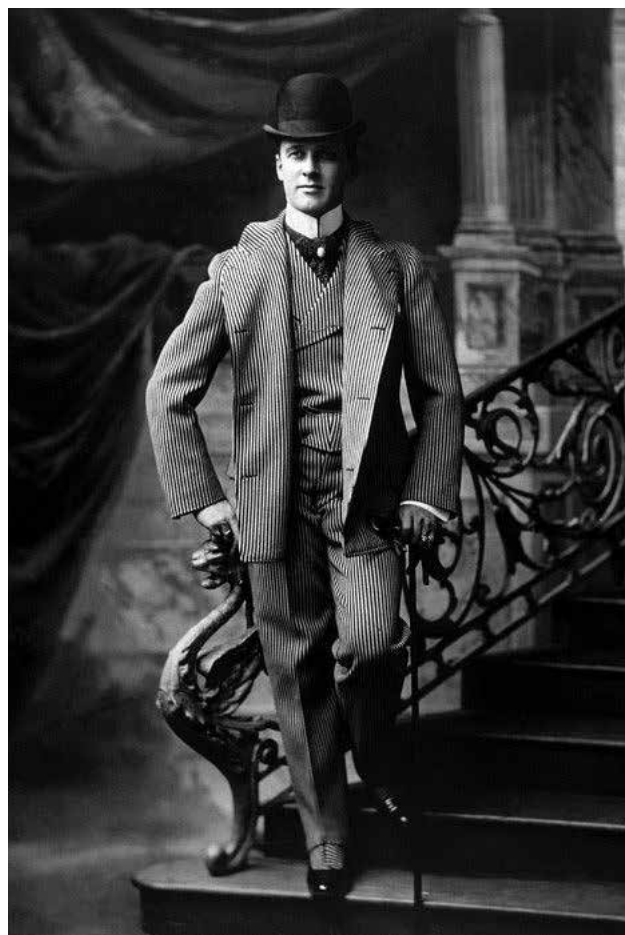
Елізабет Вілсон в одній зі своїх праць зазначає: «Одяг – один із найбільш навантажених смислами атрибутів матеріального світу, адже він перебуває в найтіснішому зіткненні з людським тілом і життєвим циклом. Одяг – це не тільки предмети, а й образи. Вони розмовляють з нами мовою набагато складнішою і тоншою, ніж переважна більшість інших предметів, – насамперед тому, що перебувають у таких інтимних стосунках з нашим тілом і нашим «Я». Якраз з цієї причини ми говоримо і про «мову» одягу, і про «психологію» одягу (межі цих термінів, утім, розмиті)...» (Wilson, 2010: 11). Дослідниця підкреслює одну з найвагоміших функцій, яка в костюмі денді була доведена до

абсолюту, – це комунікативно-репрезентативна функція костюму та його складових.

Важливо, що, як культова фігура, еволюція образу якої відображає використання індивідуального стилю як активного компонента культурних змін, денді став осмислюватися з точки зору риторики перформансу, мови іронії, семіотики стилю (Godfrey, 1982). Міське життя, культура споживання, культ особистості, гендерна ідентичність, позиція творчої індивідуальності в суспільстві, презентація себе в повсякденному житті, мода і стиль – все це спектр проблемних питань, які втілюються в складній фігурі денді, в основних характеристиках дендизму та пов'язаних із ними образних мутаціях і парадоксах (Radcliffe-Thomas, 2018: 184–185). Дендизм – це не тільки мистецтво одягатися, але певна філософія. Для денді найстрашніше опинитися в ситуації, де він «як всі» (Nelson, 2007). Він завжди над натовпом завдяки принципу «помітної непомітності» (*conspicuous inconspicuousness*) Дж. Браммелла, який став основою естетики чоловічого костюма на довгі роки.

Ідея Дж. Браммелла органічно вписалася в концепт *Elegance Sartoriale* – «сарторіальна елегантність» чи-то «елегантна вишуканість», – завдяки якому справжні джентльмени підкреслювали власну неповторну індивідуальність з витонченою невимушеністю, демонструючи одяг бездоганного крою. Їх аура та шарм, комбінація кравецьких традицій і виклику ґрунтувались на вмінні талановитих ремісників-закрійників (*arіесеur*), для яких виготовлення чоловічого костюму було майстерністю, що вимагає ретельності підбору матеріалів і вивірених рухів, тобто ідеальним балансом естетики і технічного виконання, обумовлених витонченим смаком. Сарторіальний одяг – одяг на індивідуальне замовлення сприяв досягненню чоловіком ідеальних абрисів фігури в костюмі, вишуканих та елегантних, що визначено як «сартореалізм».

Відомо, що костюм денді складався з білої сорочки, світлих штанів, сюртука або фраку темних тонів, краватки, циліндра (або казанка), тростини або парасольки. У вестиментарному контексті таке вбрання з одного боку – втілювало ідею рівності станів у суспільстві, а з іншого – денді усіляко намагались підкреслити індивідуальний стиль. Наприклад, замовляли рукавички у самих висококласних фахівців, чия галантерейна майстерність сприяла тому, що вироби настільки облягали руку чоловіка, що проступав кожен ніготь на пальці. Існують легенди про те, що чоботи денді обмивали шампанським, щоб досяг-



нути особливого блиску. Справжній денді проводив години перед дзеркалом, домагаючись бездоганності в своєму костюмі та зовнішності (Sontag, 1994; Polhemus, 1997). І особливу увагу денді приділяли гігієні тіла. Доглянутість тіла стала для них культом. Втім, на людях, вони ніби забували про те, що і як одягнуто та трималися вільно й невимушено, з відтінком недбалості. Денді зобов'язані були одягатися дорого, хоча і непомітно, елегантно та доречно. Складний і продуманий до дрібниць образ був чітко підпорядкований не менш продуманому та деталізованому етикету (Безугла, 2019). Дендизм, як інтелектуальний аскетизм, впливав на формування нового типу маскулінності, який став підґрунтям не лише для розвитку чоловічої моди, але й, зокрема, завдяки К. Шанель – жіночій моді початку ХХ століття. Базові компоненти такого типу маскулінності можна побачити також в сучасній чоловічій моді (Lahoda & Lin, 2021; Лінь і Лагода, 2022). Завдяки цьому словникові статті визначають денді, насамперед, як «елегантного чепуруна», стурбованого виключно власною зовнішністю. Ця думка апелює до виключно естетичного аспекту костюма, але чи відповідає це дійсному образу денді, чи не є його поверхневим і однобоким розглядом? Адже

дендизм – це, насамперед, про стиль життя, з приводу якого в науковій літературі окреслено ряд «правил»: елегантний, але не надто демонстративний одяг; вища міра самоконтролю над власними емоціями, щоб у будь-якій ситуації залишатися непохитним; прагнення дивувати оточуючих, а не подобатися їм; спрямованість на культ індивідуалізму. Таким чином, дендизм як світогляд формує своєрідну філософію життя. І костюм – це лише частина загально продуманої системи. Денді – це максимально структурована особистість, яка тримає дистанцію від іншого світу. Кожен рух, погляд, висловлювання є знаком аристократичної переваги. Як феномен в культурі XIX ст. дендизм склався як канон і, як зазначав Р. Барт, дендизм – це не лише етос, але й техніка. Разом вони «формують денді», і, очевидно, саме техніка гарантує етос, як і в інших аскетичних філософіях, в яких фізична форма поведінки виступає як шлях до реалізації думки чи ідеї (Barthes, 2006).

Мета дослідження полягає в тому, щоб окреслити змістовні та естетичні трансформації образу денді протягом періоду їх активної ролі в суспільстві. На підставі ідеології дендизму, стилю життя його яскравих представників, їх костюму, виявити ті найвиразніші риси, які чоловіча мода культивує й сьогодні.

Результати дослідження та їх обговорення. У Вікторіанську добу в аристократичному та буржуазному суспільстві дендизм виник як феномен і варіант особливо витонченого лицемірства, який сприяв респектабельності та, відповідно, соціальному кар'єрному зростанню чоловіків, їх репутації як світської людини (Burnett, 1981). Британський дендизм першого десятиліття XIX ст., як відомо, реалізовувався переважно на рівні соціальної практики, де демонструвалася і відточувалася стилістика зовнішності, володіння світськими манерами та, як результат, увесь стиль життя. На той час величезний вплив на соціальну практику все ще мала культура джентльменства. Однак, справжнього джентльмена відрізняє від денді знатне аристократичне походження. Для денді воно не було обов'язковим, тому він швидше вписувався в нову буржуазну систему відношень. Прагнення опанувати зовнішні атрибути аристократичності, довести їх до гіперболізованої виразності шляхом імітації зробили процес становлення денді, як доводить Р. Безугла (2019), гламурним. Важливо розуміти, що благородство джентльменів, світський лоск, вишуканість денді в тогочасному суспільстві контрастували з ще одним новим соціальним типом – нувориші, якого характеризувала така риса як вульгарність (з

лат. перекладається «доступне для мас»). Подібні принизливі відтінки концепції «вульгарності», що вкрай близькі її сучасному тлумаченню, в Європі склалися ще у XVIII ст. на тлі втрати аристократією домінуючих позицій в суспільстві на користь нових буржуа – «інших еліт», що не володіли світськими манерами, але прагнули здаватися «вершками суспільства» (Деркач, 2015). Метафорично, вульгарність визначають як особливий неекономічний спосіб роботи з особистісною енергією, якому протиставним є модель економії енергії – культура витримки, мінімалізму, таємної дисципліни щодо вияву почуттів, – на якій, власне, і ґрунтувався джентльменський кодекс честі, світський аристократичний етикет і, відповідно, дендистський стиль поведінки і костюма.

Вважається, що першим денді був Дж. Браммелл – син мілкого дворянина, який в час власної популярності з 1799 по 1810 роки започаткував багато модних новацій щодо чоловічого костюма. Він став популяризатором гігієнічних стандартів і норм, щоденної зміни білизни, вимитого і підстриженого волосся. Браммелл обожнював ідеальний крій і першим встановив моду на брюки, популяризував жилет. Шийна хустинка, яку він підкрохмлював і пов'язував особливим способом, стала легендою. Під костюм він носив корсет «Аполлон», завдяки якому фігура набувала ідеальних абрисів і мужності. Весь ансамбль довершували начищені до блиску чоботи. Бути яким завгодно, тільки не пересічним і примітивним стало для Браммелла законом (Безугла, 2019). Його зовнішній вигляд був яскравим зразком артистизму, як естетичне заперечення старих парадигм повсякденної культури.

Вміння денді поводитися в самих різних обставинах робило їх доволі пластичними і сприяло формуванню їх, т. зв., «хамелеонства». Завдяки відпрацюванню схем поведінки, як технік іронічної зміни ролей через обставини, денді вдавалося реалізовувати неймовірну річ – створити віртуальний зліпок, уявний чи-то імітативний, аристократичного кодексу манер. І що важливо, ним міг скористатися будь-який молодий честолюбець. «Хамелеонство денді» по суті близьке сучасному розумінню кар'єризму.

Вже у 30-х роках XIX ст. консервативні настрої англійців починають блокувати прояви дендизму і той знаходить нове плідне середовище серед французів, трансформуючись в «оновлений варіант», характерними рисами якого постають інтелектуалізм та безпосередній зв'язок з процесами формування європейського модерного суспільства. Як вказують дослідники, дендизм перетво-

рюється в філософію натовпу (Безугла, 2019), до певної міри, вульгаризується. Актуальності набуває позерство, постійне виділення з поміж інших, прагнення створювати враження яскраво, пафосно, миттєво. Британську стратегію винятковості для нових денді заміщає набір раціональних рецептів елегантності. Наприклад, якщо для Дж. Браммела чорний фрак був його особистою візитівкою та невід'ємним атрибутом власного унікального стилю, то для середнього класу у Франції завдяки інтенсивному розвитку виробництва готового одягу чорний фрак став повсякденним костюмом (Moers, 1960). Це, безумовно, змінює механізми візуального сприйняття та міжособистісної комунікації. Головними ознаками для візуальної ідентифікації денді постають знакові деталі костюма, які набувають особливих значень.

Змінюється також і стиль життя. Для французької версії денді, як світського персонажу, значущості набувають різні публічні місця – кафе, бульвари, універмаги. Такий собі фланер (фр. *fâneur*, «гуляющий») – новий тип містянина, вперше зафіксований саме у Франції середини XIX ст., гедонізм якого виявляється в насолоді «прогулянкою по власному життю». Йому властиві своєрідні костюмно-соціальні метаморфози, позерство, театралізація в поведінці, ході, жестах. У такий спосіб денді набули рис «богемного художника». І, якщо раніше модель поведінки денді ґрунтувалася на «джентльменському кодексі», то тепер вона завдяки вільному артистизму паризької богемі до певної міри демократизувалася (Burnett, 1981). Якщо аристократи з їх джентльменським кодексом не повинні були працювати, бо кодекс передбачав неробство, у денді це трансформувалося в загальний стиль легкого, невимушеного спілкування, культ дозвілля та вишуканих розваг.

Костюм денді став невимушеним в зумисне недбалих деталях: розстебнутий гудзик жилету, легка поношеність одягу, ніби випадково, наспіх зав'язана шийна хустина. В ідеалі – манери денді стали мистецтвом демонстрації постійної гнучкості, переходів від надмінності до ввічливості, від сухості до афектації. Втім, за ними приховувалися чіткі принципи, яких денді завжди дотримувалися: нічому не дивуйся (повністю владай собою, будь байдужим до всього); зберігаючи безпристрасність, вражай несподівано (ломка суспільних стереотипів, часом завдяки елементам манер блазнів або «мистецтву подобатися не подобаючись»); залишатися допоки не справили враження, але як тільки досягли цього – зникати. Окрім дотримання вказаних правил, денді дозво-

ляли собі деякі зумисні елементи гри, наприклад, «розм'якшення» культурних меж жіночого і чоловічого, постійне подвоснення та ігрове привласнення емблематичних властивостей протилежної статі. Тому, гендерні аспекти були важливими. Денді не соромилися іронічно акцентувати свою жіночність, навіть якщо це вказувало на зніженість чи слабкість. Власне, це стало явним в період трансформації переважання мужності та джентльменства в образі англійських денді першого періоду до більш естетського та ігрового франтівства денді середини XIX ст., від якого вже вимальовувався елітарно-зухвалий образ денді декадансу кінця XIX ст., який прагнув осягнути всю повноту почуттєвих насолод (Безугла, 2019). Частка жіночності в ідеальному чоловічому образі, очевидно, була невід'ємною складовою дендістського шарму. Втім, цей стиль, вирізняючи денді з натовпу вулиць, повинен був базуватися на деяких загальних вимогах щодо костюму.

Важливим в чоловіках-денді було і залишається те, що у створенні власного образу вони застосовують елементи, які відсилають до жіночності. Ці елементи не випадкові, а досить символічні. Відмінною рисою костюму денді є мінімалізм. Втім, прилеглий жакет, що підкреслював вузьку талію, якої досягали часто за рахунок спеціального корсету, відкривав чоловічі ноги у вузьких панталонах. Пропорції тіла денді повинні були бути максимально наближеними до античних пропорцій, які слугували взірцем наслідування. Так, попри наявність окремих жіночних елементів, образ денді відповідав уявленням сучасників про героя чоловічої статі, і доволі сексуального. Однією з найхарактерніших деталей костюма був надзвичайно високий комір, який спеціально підкрохмлювали, щоб він тримав форму, а поверх – вив'язували шийну хустину якимось оригінальним вузлом. Ідеальна посадка на фігурі, бездоганний крій і витриманість вирізняли неокласичний костюм, до якого належав костюм денді. Цікаво, що таким він залишався практично протягом двох століть. Засобами такого костюма денді виражали новий світогляд, в основі якого ідея індивідуальної особистості. Вони і жінок, яким суспільство спочатку відмовило у можливості належати дендизму – сповідувати його, виділяли особливого – андрогенного типу. Це, зокрема, сприяло становленню дендизму, його активному розвитку на противагу одноманітності та невиразності повсякденного чоловічого костюму. Пошук самобутності та оригінальності значною мірою змістив акцент дендістського вбрання в естетичну площину та у пошуки індивідуальних образів.

Вишуканості та оригінальності костюму надавали аксесуари – краватки різних фасонів і текстур, особливі заколки для них, рукавички, тростина чи парасолька. Костюм денді контрастував з модним чоловічим костюмом, який був і розкішним, і контрастним, використовував інші кольори та тканини. Образ денді просував інші закони чоловічого одягу – без показної розкоші та надмірностей, але відмінні семіотичною наповненістю. Наприклад, краватка могла відігравати ту саму роль, що її відігравали колись герби. Ключовий принцип костюму денді в тому, щоб в оточення складалося враження, що перед ними справжній джентльмен, а те, як він вбраний, має другорядне значення. Такий принцип в основі сучасних уявлень щодо мистецтва одягатись в цілому: оточуючі повинні бачити особистість, яку костюм не затьмарює.

Носій вказаних естетичних установок повинен був виділятися не за рахунок екстравагантних деталей, а завдяки індивідуалізації свого костюма в епоху серійного виробництва. Цьому сприяла технологія Bespoke – пошиті на замовлення за індивідуальними обмірами костюм і взуття. Втім, коли Бодлер ввів костюм, який нівелював інформацію про соціальний статус і ранги свого носія, а також приховував і згладжував форми, його позиціонували саме як костюм майбутнього, в якому домінує впорядкованість, комфорт, ефектність та, як це не дивно, вульгарність як результат загального – масового прийняття такого костюма. Це і був той самий егалітарний одяг (фр. *egalitaire*, від *egalite* – рівність) – зрівняльний, про який мріяли представники XVIII ст. як про символ свободи. Його ввело XX ст. зрівнявши всіх і зробивши їх безликими, так і не наблизивши до бажаної свободи. Для денді все це не мало значення. Їх одяг був рекламою інтелектуальних цінностей та їх носія заодно, підтверджуючи відоме прислів'я та прихильність технології Bespoke (Чуботіна, Пенчук, 2018).

Мода, як регулятор людської поведінки в «масовому» суспільстві, досить швидко підхоплює та адаптує своєрідну маніфестацію індивідуального стилю одягу денді на протиположний регламентованому смаку щодо вбрання. У такий спосіб дендизм активізує еkleктику, яка неодмінно публічна: для денді глядачі, натовп – це обов'язковий антураж. Артистизм – це також невід'ємна складова образу денді. Ідеї щодо неприйняття всього природного як протиставлення всьому штучному, а значить, в розумінні денді, художньому – це і є маніфестація денді власного волевиявлення. Зауважимо, жіночність сприймається як синонім штучності,

оскільки жінки стилізували свою зовнішність заради того, щоб бути привабливими. Науковці визначають це як фетишизацію власного «я» за рахунок самофіологізації зовні через зовнішні прийоми. Виразність зовнішності та безпосередньо образ денді у синтезі з манерами поведінки позиціонувався як особлива візуальна стратегія комунікації. Погляд денді завжди мав для оточуючих і змістовне, і ціннісне наповнення. Ключовим мотиваційним приводом було бажання бути поміченим, справити враження. Парадигма дендістського погляду, як засобу комунікації, від початку була орієнтована на підриив існуючих ієрархій та жорстких правил. Денді застосовували такі прийоми як відверте розглядання або ж «погляд крізь...», тобто ігнорування, погляд в очі як дуель поглядів. Для цього серед символічних складових костюма денді завжди був лорнет або монокль, часто – вмонтований в рукоятку тростини. Отже, подібні жести «розглядування» були досить демонстративними. Своєрідне «візуальне сканування» формувало досвід перформативного зору. Модель візуальності, розроблена у дендизмі, активно розвивалася протягом усього XIX ст. і перетворювала цю форму комунікації в типовий атрибут. Готове лекало індивідуальності, назване *self-made man*», розроблене видатними денді в художньому середовищі, коли потрапило на хвилі моди в загальне користування, стало для його користувачів порожньою формою – дендизмом без творчого наповнення. Адже творчий задум має бути увесь час новим, він не піддається тиражуванню. Не існує одного для всіх образу індивідуальності. Тому сьогодні денді не існує, існують «ряжені», які імітують денді. Втім, ще Бодлер стверджував, що, навіть тоді, коли поширилася мода на дендизм, він – дендизм був особистим стилем, а не модою.

Цікаво, що французькі впливи і англійський естетичний рух синтезували підґрунтя для, т. зв., європейського декадансу, в межах якого денді завершили власне еволюціонування від «богемного художника» до «витонченого естета» кінця XIX ст., для якого типовим є штучність, обличчя як маска, боротьба з вульгарністю та проявами поганого смаку. В моді цей період збігається з виразною тенденцією щодо конструктивного протистояння естетизму і прагматики. Зрілість буржуазного модерну, умови ринкової економіки спонукали денді «продавати» власні таланти через механізми реклами, що активно розвивалася, публічність та «шоуменство». Це сприяло ще більшій театралізації явища. Так, наприклад, Оскар Вайльд, який всюди з'являвся в незвичних

костюмах і робив парадоксальні заяви, орієнтувався на екстравагантність та виклик. Дотримуючись вже сформованих рис дендизму, він привніс і дещо нове – особливе, на переконання дослідників його творчості, вміння дивитися на себе збоку, що супроводжувалося певною пародійністю.

Він шокував суспільство і ламав його стереотипи, як власним способом життя, так і своїми творами, утверджуючи новий тип художньої свідомості. Конфлікт письменника із суспільством був тривекторним: насамперед, естетичним із характерним для нього «нарцисизмом» та поведінковою практикою, стилістикою власної зовнішності, костюма; а також етичним й, як вважають науковці, політичним (Деркач, 2015: 337–339). Усвідомлення власної винятковості викликало хитромудрі форми демонстрації опосередкованої переваги, зокрема: іронію та сарказм; життєворчість, наприклад, в стилістиці зовнішності; критику низькопробних зразків і поганого смаку. Естетику романтизму з дендизмом споріднював культ сильного індивіда, але денді надавали перевагу міській культурі – культурі вулиць, штучності новоутворень, а також через емоційний контроль не вітали ліричний прояв почуттів. Гордість під маскою ввічливого цинізму, відточена холодність спілкування, саркастичні репліки щодо манер або вбрання. Дендістський канон культивував економію засобів виразності та принципи мінімалізму. Мінімалізм і благородна стриманість підкреслені елегантністю та галантністю вирізняли його костюм, його витонченість. Саме це було новаторством і залишалось демонстративним протиставленням розкоші типового чоловічого костюму.

Процеси демократизації суспільства лише набирали обертів і денді в їх костюмах мали досить революційний вигляд, реформаторський. Поступово відбувалося нівелювання зовнішніх ознак соціальних відмінностей, певна уніфікація чоловічого вбрання з точки зору практичності та комфорту, універсалізація форм, крою та кольорового вирішення. Чоловічий костюм прагнув наслідувати контури тіла, чіткий силует, краса ліній формували його естетичні якості. Від чоловіків це вимагало догляду за власним тілом, підтримання його «у формі». Естетичній волі денді-мінімаліста підпорядковувалася кожна окрема деталь. Чоловіча елегантність почала асоціюватися з тілесною рухливістю, але вони не були для денді вродженими якостями. Їх досягали завдяки самодисципліні та інтенсивним тренуванням і відповідною спортивною підготовкою.

Завдяки цьому було зафіксовано явище, яке науковці XX ст. визначили як «кемп». Його суть

полягає в тому, що денді власноруч доводили близькі їм теми чи ідеї до рівня шаржу, подібне робило їх більш доступними широким масам людей, сприяло масовому «споживанню» та відтворенню. Однак, відсторонений погляд на речі залишався прерогативою денді як еліти. Оскільки денді в європейській культурі були сурогатним продуктом аристократії, то можна вважати, що кемп став сучасним дендизмом – однією з його превалюючих форм у XX столітті. Окремі дослідники вважають, що кемп став своєрідною відповіддю на запитання, як бути денді в епоху масової культури. До того, денді надавали перевагу унікальності та особливості, вишуканості та винятковості. Натомість, кемп-денді не розмежовували унікальні речі та предмети масового тиражування. Образ елегантного нероби, як героя епохи, в XX ст. практично втратив свою актуальність, тобто, як феномен культури, що охоплює літературу, моду, кодекс поведінки, дендизм нівелюється. Однак, окремі зовнішні атрибути і риси дендістської естетики чоловічого костюму продовжують існувати і трансформуватися: через стильові новації людей зі смаком, наприклад, дизайнерів, «голубу» креативність в моді, чисельні варіації кемпу, нонконформістські бунти богемних художників (Федько, 2019; Чуботіна, 2018). Хоча ритми постмодерністської епохи не співпадають з ритмами розслаблених, дозвольних денді, їх гедоністична ідеологія залишається затребуваною та зазнає чисельних трансформацій, які неодмінно проявляються в чоловічій моді як меседжі, що формують суспільну думку.

Висновки. Історія виникнення, формування та розвитку дендизму як соціокультурного явища дозволяє говорити про певну періодизацію, яка трансформує образ денді. Так, перший період – «британський», більшою мірою обумовлений соціальним контекстом, формуванням способу життя та його специфічною філософією, які вимагали певних змін у зовнішності денді як засобу демонстрації суспільству власних поглядів. Цей період значною мірою порушував питання етичного плану. Другий період – «французький», вже був позначений імітаційністю та уподібненням певним зовнішнім характеристикам, доведеним до шаблонності. Культ денді сприяв індивідуалізації чоловічих образів на тлі інтенсивного просування до демократизації та універсалізації масової моди. Образ денді, зберігаючи вишукану елегантність, до певної міри вульгаризується з метою стати затребуваним більш широкою аудиторією споживачів. Він актуальний переважно в естетичній площині. Мода сприяє цьому процесу. А вже у XX ст. виникають

умови для третього періоду – умовно, «загальноєвропейського», коли дендизм практично втрачає, як ідеологія чи філософія життєдіяльності, власний зміст. Залишається його «зовнішній фасад» як специфічний виключно-театралізований меседж, що актуалізує еkleктичні прояви в одязі та процеси,

які формують нове етико-естетичне явище – кемп. Власне, саме в його формі образ денді зберігає власну актуальність протягом ХХ століття. В самих різноманітних варіантах, позбавлених залежності від дендистської ідеології, він час від часу актуалізується в сучасній чоловічій моді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Barthes R. *The Language of Fashion Paperback* / M. Carter (Ed.), A. Stafford (Translator). Berg Publishers, 2006. 208 p.
2. Burnett T.A.J. *The rise and fall of regency dandy: The Life and Times of Scrope Berdmore Davies*. London: John Murray Pub., 1981. 243 p.
3. Godfrey S. *The Dandy as Ironic Figure*. *Sub-stance* 36, 1982. Pp. 21–33.
4. Lahoda O., Lin Y. Men's Costume and "Masculine shaping" in Design. *Актуальні проблеми сучасного дизайну: зб. матеріалів МНПК*. Том 1. Київ : КНУТД, 2021. С. 17–19.
5. Moers E. *The Dandy: Brummell to Beerbohm*. New York: The Viking Press, 1960. 372 p.
6. Nelson B. Dandies, Dandyism and the Uses of Style. *Moderne begreifen*. 2007. Pp. 135–143.
7. Polhemus T. *Streetstyle from sidewalk to catwalk*. London : Thames and Hudson, 1997. P. 18.
8. Radclyffe-Thomas N. Designing a sustainable future through fashion education. *Clothing cultures*, 2018. 5(1). Pp.183–188.
9. Sontag S. *Notes on 'Camp'. Against Interpretation*. London: Vintage, 1994 (1965). Pp. 275–292.
10. Wilson E. *Adorned in Dreams: Fashion and Modernity*. London-New York. I.B. TaurIs, 2010. 96 p.
11. Безугла Р.І. Дендизм і гламур в контексті англійської художньої літератури ХІХ століття. *Мистецтвознавчі записки*. 2019. Вип. 35. С. 131–136.
12. Деркач Г. Особливості дендизму Оскара Вайлда: політичний контекст. *Studia methodologica*. 2015. № 40. С. 337–342.
13. Лінь Я., Лагода О. Ключові тенденції та напрямки розвитку чоловічої моди в ХХІ столітті. *Чорноморські наукові студії: мат. VIII Всеукр. мультидисцип. конф.* Одеса : МГУ; Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 323–327.
14. Федько В. Чоловіча мода: від 1920-х до 2020-х. *Народний оглядач*. 2019. URL: <https://www.ar25.org/article/cholovicha-moda-vid-1920-h-do-2020-h.html> (дата звернення 17.05.2023).
15. Чуботіна І., Пенчук О. Дендизм у чоловічому костюмі в 1960-х рр. *Технічна естетика і дизайн: Міжвідомчий науково-технічний збірник / гол. ред. М. Яковлев*. Київ: КНУБА, 2018. № 14. С. 187–192.

REFERENCES

1. Barthes, R. (2006) *The Language of Fashion Paperback* / M. Carter (Ed.), A. Stafford (Translator). Berg Publishers. 208.
2. Burnett, T.A.J. (1981) *The rise and fall of regency dandy: The Life and Times of Scrope Berdmore Davies*. London: John Murray Pub. 243 [in English].
3. Godfrey, S. (1982) *The Dandy as Ironic Figure*. *Sub-stance* 36. 21–33.
4. Lahoda, O., Lin, Y. (2021) Men's Costume and "Masculine shaping" in Design. *Aktualni problemy suchasnoho dizajnu: zb. materialiv MNPk*. Tom 1. Kyiv : KNUTD. 17–19.
5. Moers, E. (1960) *The Dandy: Brummell to Beerbohm*. New York: The Viking Press. 372.
6. Nelson, B. (2007) Dandies, Dandyism and the Uses of Style. *Moderne begreifen*. 135–143.
7. Polhemus, T. (1997) *Streetstyle from sidewalk to catwalk*. London : Thames and Hudson. 18.
8. Radclyffe-Thomas, N. (2018) Designing a sustainable future through fashion education. *Clothing cultures*. 5(1). 183–188.
9. Sontag, S. (1994) *Notes on 'Camp'. Against Interpretation*. London: Vintage. 275–292.
10. Wilson, E. (2010) *Adorned in Dreams: Fashion and Modernity*. London-New York. I.B. TaurIs. 96 p.
11. Bezuhla, R.I. (2019) Dendyzm i hlamur v konteksti anhliiskoi khudozhnoi literatury XIX stolittia [Dandyism and glamor in the context of English fiction of the 19th century]. *Mystetstvoznavchi zapysky*. V. 35. 131–136 [in Ukrainian].
12. Derkach, H. (2015) Osoblyvosti dendyzmu Oskara Vajlda: politychnyi kontekst [Peculiarities of Oscar Wilde's dandyism: political context]. *Studia methodologica*. № 40. 337–342 [in Ukrainian].
13. Lin, Ya., Lahoda, O. (2022) Kliuchovi tendentsii ta napriamky rozvytku cholovichoï mody v XXI stolitti [Key trends and directions of men's fashion development in the 21st century]. *Chornomorski naukovi studii: mat. VIII Vseukr. multydyystyp. konf.* Odessa : MHU; Vydavnychiy dim "Helvetyka". 323–327 [in Ukrainian].
14. Fedko, V. (2019) Cholovicha moda: vid 1920-kh do 2020-kh [Men's Fashion: 1920s to 2020s]. *Narodnyi ohliadach*. URL: <https://www.ar25.org/article/cholovicha-moda-vid-1920-h-do-2020-h.html> [in Ukrainian].
15. Chubotina, I., Penchuk, O. (2018) Dendyzm u cholovichomu kostiumi v 1960-kh rr [Dandyism in a men's suit in the 1960s]. *Tekhnichna estetyka i dizain: Mizhvidomchyi naukovo-tekhnichnyi zbirnyk / hol. red. M. Yakovlev*. Kyiv: KNUBA. № 14. 187–192 [in Ukrainian].